

Psikolojik Roman, Romana Yansıyan Yazar ve Türk Edebiyatındaki Bazı Örnekleri Üzerine Bir İnceleme

Yunus Ayata* -Necati Tonga**

Psikolojik Roman, Romana Yansıyan Yazar ve Türk Edebiyatındaki Bazı Örnekleri Üzerine Bir İnceleme

Bu çalışmada bir kitaplık malzeme teşkil edecek nitelikteki geniş bir konu olan psikolojik roman türü, ana hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yazıda genel olarak edebiyat-psikoloji ilişkisi üzerinde durulduktan sonra psikoloji ve edebiyatın keşiştiği noktada ortaya çıkan psikolojik romanların teknik özellikleri, Batı'da ve Türk edebiyatında psikolojik romanın gelişimi ile edebî esere yansıyan yazar ile ilgili tespitler ve yorumlar yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, psikolojik roman, edebiyat, ruhsal yaşam, bilinçaltı

Abstract

In this study, psychological novel type which is a so broad subject that it can fill in a library in terms of source was tried to evaluate superficially. In this piece of writing, it was tired to mention about the relationship between literature and psychology, to state the technical qualities of psychological novels which appeared in the point where literature and psychology intersected, and it was also tried to make comments and definitions about reflections which was seen after the development of psychological novel in Western and Turkish literature on literary work and writer.

Key Words: Psychology, psychological novel, literature, mental life, subconsciousness

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Sivas
ayata@cumhuriyet.edu.tr

** Atatürk Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Kırıkkale necatitonga@mynet.com

Giriş

İnsan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olan psikoloji ile edebiyat arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkilerden sadece bir bölümü, modern romanların çoğunda gördüğümüz psikolojik temayı ve psikolojik roman türünü ortaya çıkarmaktadır.

Bu yazımızda, bir kitaplık malzeme teşkil eden bu geniş konuya bir giriş denemesi yapılmaya çalışılacaktır. Bu sebeple yazımız boyunca yapılacak açıklamalar, yorumlar ve verilecek örnekler bahsedilen konuyu sezdirici mahiyette olacaktır.

1. Psikoloji'nin Konusu Nedir?

Psikoloji; canlı varlıkların, duyuş, düşünüş ve davranışlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı ortaya çıktığından beri, tanımı ve konu sınırı hususunda psikologların ve sosyal bilimcilerin farklı görüşler öne sürdükleri görülür. İlk psikologlardan William James psikolojiyi “ruhsal yaşamı (mental life) inceleyen bir bilim” olarak tanımlamıştır. Aslında psikoloji, “psyche-ruh” ve “logos-bilgi” olmak üzere iki sözcükten meydana gelmiş olup, “*ruh bilgisi*” anlamına gelmektedir. Ancak ruh sözcüğünün doğaüstü mistik bir varlık anlamında kullanılması bakımından birçok psikolog “ruh bilgisi” teriminin, bugünkü psikolojinin konusunu iyi anlatamadığı kanısındadırlar (Baymur 1993:1).

Sadık Tural'a göre sosyal bilimler içerisinde en son ilimleşen bilgi alanı psikolojidir (Tural 1991:12). Psikoloji, modern bir bilim dalı olarak ortaya çıktığından beri çeşitli dönemlerde çeşitli psikologlar tarafından değişik biçimlerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan en çok kullanılanları şunlardır:

- “1. Psikoloji, zihinde geçen bilinç olaylarının incelenmesidir.
2. Psikoloji, insan ve hayvanların davranışlarının bilimsel olarak incelenmesidir.
3. Psikoloji, insan ve çevresi arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilimdir.
4. Psikoloji, kişiler arası ilişkileri inceleyen bir bilimdir.
5. Psikoloji, insanın çevresine uyum sürecinin incelenmesidir.” (Baymur 1993:101)

Bu tanımların hepsi psikolojinin farklı bir yönüne işaret etmektedir. Biz bu yazımızda psikoloji, edebiyat ve romanlar arasında yukarıdaki tanımlar yardımıyla bir bağ kurmaya çalışacağız.

2. Psikolojik Romanın Tekniğine Ait Bazı Özellikler

Psikolojik roman türünde, vaka örgüsüne yahut olaya değil de kahramanların psikolojik yapılarına önem verilir. Psikolojik romanda olaylar, kahramanla-

rın psikolojilerine bağlanır veya kahramanların psikolojik yapılarını aydınlatılabildiği ölçüde eserde yer bulur. Psikolojik romanlarda “olaylara sebep olan, hazırlayan ve olayların sonucu olan ruhsal durumlar üzerinde yoğunlaşılır.” (Çetin 2004:175).

Psikolojik roman, işleniş tekniği açısından iki alt başlık altında değerlendirilebilir:

Bunlardan birincisi, yazarın psikoloji ile ilgili terimleri ve bilgileri yazdığı romanda kullanmasıyla ortaya çıkar. Bu tür psikolojik romanları, psikoloji kitaplarından ayıran tek fark roman kurgusuna duygusal unsurların ve bir olay örgüsünün eklenmiş olmasıdır. İkinci grup romanlar ise kahramanların psikolojik yapılarını gözler önüne serer türdendir.

Birinci gruptaki romanlar için R. Wellek ve A. Warren, “Edebiyat ve Psikoloji” isimli yazılarında şu bilgileri aktarmıştır:

“Rodion Raskolnikov’un duyguları ve istekleri klinik psikoloji bilgisine sahip bir kişinin kaleminden çıkmışa benzemektedir... Conrad Aiken veya Waldo Frank gibi yazarlar Freud’un psiko-analiz teorisini tamamen bilinçli olarak eserlerinde kullanmışlardır.” (R. Wellek-A. Warren 1983:121)

Aynı yazıda Wellek, romanda psikoloji ile ilgili bilgilerin ve terimlerin kullanılmasının roman için kalabalıktan başka bir şey olmadığını belirtmektedir. Birinci gruptaki romanlara Türk edebiyatından Peyami Safa’nın *Yalnızız* adlı eserini örnek göstermek mümkündür. *Yalnızız*’dan alınan, psikoloji ile ilgili terim ve bilgilerin ağırlık kazandığı şu bölüm bu görüşü destekler niteliktedir:

“Her zelzele tam olmuyor. Bazı an da ancak sismografların kaydedeceği kadar hafif geçiyor. Hem bizim konuştuğumuz bu değil. Her şey olabilmek için, kendine mahsus şartlara muhtaç. Rüya "premonition"ları da niçin böyle olmasın? Tecrübe iradesinden kaçan hadiseleri inkâr etmek lazım gelirse, laboratuvarların emrinde olmayan birçok tabiat ve cemiyet hadiselerine de inanmayalım. Tarihe inanmayalım. Çünkü her hadisesi ancak bir defa olmuştur ve ilmin arzusuyla tekrar edilemez. Premonition hadiseleri ise bir değildir milyarlarca defa olmuştur...” (Safa 1991:354)

“İnsanın belleğindeki bu ikilik en az yarım asırdan beri malumdur. Birine 'sosyal ben', hatta 'resmi ben', ötekine 'asıl ben' 'temel ben' dendiği olmuştur. Daha birçok benler düşünülebilir. Fakat kökleri iki tanedir. Ancak bunların şuur mekânizmasındaki yerleri ve fonksiyonları karanlıktır. Bir 'gayrişuur' veya onun tam anlamdaşı olmayarak bir 'şuuraltı' tasavvur edilir. Bence, bunun belirtilerine göre üç tabakası vardır. Biri ruhidir ve hatıraları saklar. İkincisi vücuda bağlı, somatik-

tir, içgüdülerini ve refleksleri taşır. Üçüncüsü atavik veya genetikdir, atalardan intikal eden, kromozomların beden ve ruh üzerine gizli tesirlerini taşır. Fakat bu üç tabakadan hiç birine sosyal benimizi yerleştiremeyiz. Yung'un 'kollektif şuur-suzluk' dediği arşetipler ambarı yersiz kalmaktadır. Sayısız belirtilerine göre bir de 'şuurüstü', tabir caiz ise 'hyperconscience' tasavvur etmek de lazımdır. Bundan da üç tabaka görülüyor. Biri sosyaldır, bizi cemiyetin polipisişik yapısına bağlar ve sosyal benimizi vücuda getirir. İkincisi daha yüksek bir derecedir. parapisişik diyebileceğimiz bu tabakada, zamanı ve mekânı aşan bu daha yüksek şuur-suzluk hali, geleceği ve uzağı görmek hassalarının mihrakıdır: Önseziler, telepatiler, metagnomiler, kehanet ve kerametler bu tabakaya girer. Dördüncü buut ve altıncı duyu nazariyelerinin burada kendilerine mesnet aradıklarını görürüz. Nihayet üçüncü ve en yüksek tabaka mistiktir. İnsanın ruhunu Allah'la temasa getirir. Meral'in kendi kendinden nefreti, bu şuurüstünün sosyal tabakasıyla şuuraltının somatik tabakası arasında bir mücadelenin işaretidir. Yani klasik ifadesiyle ahlak ve beden arasında bir çatışma." (Safa 1991:362)

Psikolojik romanlar Wellek'in ifadesine göre Freud'un psiko-analiz yönteminin romanda kullanılmasıyla ortaya çıkarlar. Bunlar *Yalnızız* romanında da görüldüğü üzere psikoloji tarihi ve terimleriyle ilgili pek çok kavramın sıralanmasıyla oluşmuşlardır.

Kahramanların psikolojik yapılarının tahlil edildiği romanlarda, bilinç akımı (şuur akışı) ve iç monolog tekniklerinin sık sık kullanıldığı görülür. Şimdi psikolojik roman türünde sıkça kullanılan bu iki teknik üzerinde duralım:

"Bilinç akımı tekniği, psikolojinin romana armağanıdır. Bilinç akımı tekniği, bir anlamda romanın niteliğini de etkilemektedir. Zira bu tekniği denemek isteyen bir romancı ister istemez ruh tahlillerine gitmekte, dolayısıyla romana psikolojik bir derinlik kazandırmaktadır." (Tekin 2001:271).

Bu teknikte kahraman, iç konuşmadan farklı olarak, kesik cümlelerle, mantıksal bir bağ olmadan düzensiz bir şekilde içinde bulunduğu durumu ifade etmeye çalışır. "Bilinç akımında yalnız düşünceler değil duyular, imgeler de yer alabilir ve tam bir bilinç akımı tekniği ile okura bir sahne gibi sunulan, bilincin en karanlık, bilincin altına en yakın kesimidir." (Moran 1995:64).

Daha sonraki romanlarımızda sık sık kullanılacak olan bilinç akımı tekniğinin, Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı romanında, muhtemelen bilinçsiz olarak, kullanıldığını görmekteyiz. Recaizâde Mahmut Ekrem, kahramanına bir rakip yaratmak yerine, kahramanı Bihruz Bey'in gerçek dünyası ile hayal dünyası arasında bir karşıtlık oluşturmuştur. "Recaizâde, bir hayal dünya-

sında yaşayan Bihruz'un özendiği kişiliği canlandırabilmek için, onun iç dünyasına yönelmek için bu işe elverişli bir yöntem bulmak zorundadır." (Moran 1995:59).

Recaizâde Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*'nda iç monolog ve bilinç akımı tekniklerinden her ikisini de kullanmakla birlikte, bunlardan özellikle bilinç akımını başarıyla kullanmıştır:

"Niçin gelmedi ki, niçin, nedeni ne? (Ah! Parol tutmazlar ki... Türk kadınları ne denli edüke olsalar yine boşuna. Hiç olmazsa bir haber göndermeli değil miydi? 'Şu nedenle gelemedim, pardon, bugün çok beklemiş olmalısınız.' Evet çok bekledim. On bir buçuğa deyin orada plante oldum. 'Bağışlamanızı dilerim. Falanca gün, falanca yerde buluşalım. Bu kez de ben sizi bekleyeyim de ödeşelim.'Diye bir haber göndermek pek naturel birşey. Ah! bu hanımlarda polites yok, polites. Benim ne suçum var. Ben bir betiz yapmadım. mektubu verdiğim zaman epresmanla kabul etti. Hatta memnunlukla gülüyordu. Yalnız dansöz müdür, çengi midir nedir, dargın dargın bir şey söyledi neydi, anlayamadım ya sonra çabuk çabuk kaçmalarına ne anlam vermeli?" (Recaizâde Mahmut Ekrem 1992:109)

İç konuşmadan bilinç akımı tekniğine geçişleri içinde barındıran bu satırlarda yazar, okuyucuyu kahramanın iç dünyası ile karşı karşıya bırakmıştır. Bilinç akımı tekniği erken dönem Batı romanlarında kullanılan bir teknik değildir. Yukarıda psikolojinin romana armağanı olarak belirttiğimiz bu tekniğin ilk romanlarımızdan *Araba Sevdası*'nda başarıyla uygulanmış olmasını -bilinçli olarak kullanılmış olmadığını düşünsek de- bu romanın yazılış tarihi dikkate alındığında¹ ve Batı edebiyatlarında bile bu tekniğin gecikmeli olarak kullanıldığı düşünüldüğünde Türk romancılığı adına bir başarı olarak kaydetmek gerekir. Bu açıdan Berna Moran'ın *Araba Sevdası* ile ilgili aşağıdaki tespitleri dikkat çekicidir:

"Birçok eleştirmene göre iç konuşma tekniğinin bir anlatım yöntemi olarak kullanıldığı ilk roman Edouard Dujardin'in 1887'de basılmış olan Les Lauries sont Coupés'sidir. Araba Sevdası'nın yazılış tarihi ise 1886. Recaizade her ne kadar romanı baştan sona iç konuşma tekniği ile yazmamışsa da bir anlatım yöntemi sayılacak kadar yaygın kullanılmıştır; ara sıra bilinç akımına da yer vererek. Bu durumda Recaizade'nin kullandığı tekniğin taklit olmadığı

¹ İnci Enginün, *Araba Sevdası*'nın yazılışının 1870'li yıllarda olduğunu, bununla birlikte eserin çok geç yayımlandığını, romanın *Servet-ı Funûn* dergisinde tefrika edildikten bir yıl sonra *Araba Sevdası yahut Bihruz Bey'in Âşıklığı* ismi ile kitap olarak 1896 senesinde basıldığını belirtmiştir (Enginün 2006:253). Berna Moran ise *Araba Sevdası* romanını yazılış tarihini 1886 yılı olarak kaydetmiştir (Moran 1995: 66).

açık. Kaldı ki, Dujardin'ın yaptığı iş Batı'da bile uzun süre fark edilmemişti. Ne var ki Rezaizade'nin tekniği de bizde fark edilmedi ve Türk romanına hiç bir etkisi olmadı." (Moran 1995:66)

Psikolojik romanlarda karşımıza çıkan bir diğer önemli teknik ise iç monologdur. "İç monolog (interior monologue) okuyucuyu, kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya getiren bir yöntemdir." (Tekin 2001:264).

İç monolog tekniğinde duygu ve düşünceler düzenli bir sıra ile verilir. "Hal böyle olunca iç monologda dil, konuşma diline benzer bir yapıya bürünür." (Tekin 2001:265). İç monolog tekniğinde konuşma dilinin doğallığı, metne hâkim olur. Gürsel Aytaç'ın ifade ettiği gibi iç monologlar, figürlerin "bilincin, bilinç altının ve bilinç dışının kaynaklarından beslenen bir akıştır ve iç monolog tekniğiyle, fakat bölük pörçük düşünce ve duygu imgeleriyle gerçekleşir." (Aytaç 1999:215)

Eylül romanındaki Suat'ın kendi kendine konuştuğu şu satırlar, iç monolog tekniğine güzel bir örnektir:

"Demek ki seviyordun, demek ki bir seneden beri belki, belki daha evvelinden beri, belki senelerden beri seviyor ve bunu gizliyordun... Necib'in kendine karşı bu kadar ciddi davranıp kalbinin duygularını hiç bir suretle açıklamaması, onu ruhunun derinliklerinde saklaması, kalbinden istemeye istemeye hissettiği memnuniyete şimdi teşekkür eden, bir hürmet ilave ediyordu; bu hareketi o kadar samimi, temiz, büyük görüyordu. Bir kere anlaşılınca tereddütler, korkular, şüpheler, bunlar gelip geçen, geldikleri zaman bile bu emniyeti yok edemeyen birtakım küçük bulutlar oldu; asıl olarak: 'O beni seviyor', emniyeti ve bunun memnunluğu vardı..." (Mehmet Rauf 1992:164)

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında ise bilinç akımı tekniğinin en yetkin örneklerini Oğuz Atay'ın eserlerinde görmektediriz. Özellikle yazarın *Tehlikeli Oyunlar* ve *Tutunamayanlar* adlı romanları bu açıdan düşünüldüğünde kayda değer bir özellik arz eder. Yazarın *Tutunamayanlar* adlı eserinden bir örnek verelim:

"Onlara anlayacakları bir biçimde sesleniriz. Çeşitli hileler buluruz derdimizi anlatmak için. Bir şey söylerken başka bir şey demek isteriz. En olmadık şeyin içinden çıkarız. Ne bileyim, mesela, limon şekerlerinin içine küçük maniler yazarız, derdimizi anlatırız usul usul. Vatandaşın hem ağzı tadlınsın hem beyni sulansın: Öğrenmek istersen iyiyle, fenayı, seyreyle bir kenardan yalan dünyayı. Olmadı. Alışacağız. Zamanla. Arıyorsan ahlaktaki manayı, muhakkak okumalısın İsa'yı. Bunu da sansür izin vermez yabancı din propagandası. Bu yüzden adamcağızı beyaz perdede görüyoruz. Buldum: İki tane düzen vardır, birini ortadan kaldır. Geleceğimizi tehlikeye atıyorsunuz, efendimiz. Sabırlı olmalıyız." (Atay 1997:594)

İç monolog ve bilinç akımı tekniklerinin yalnızca romana has teknikler olmadığını belirtmek gerekir. Kahramanların iç dünyalarını okuyucuya yansıtmak için kullanılan bu teknikler, zaman zaman diğer anlatma esasına dayalı edebî türlerde de kullanılmaktadır.

3. Romana Yansıyan Yazar Hakkında Bazı Tespitler

Edebî eserin en önemli özelliklerinden biri, gerçeğimsi [kurgusal, itibarî, kurmaca, fiktif] bir yapıya sahip olmasıdır. “Edebî eserde ele alınan unsurlar, gerçek olan veya gerçek olmayan olaylar veya objeler itibarî bir yapı içerisinde anlatılır.” (Önal 1999:38).

Gerçeğimsi bir yapı ile karşımıza çıkan ve kurmaca olan edebî eserlerde gerçekliğin ölçütü nedir? Yazarların özellikle roman, hikâye gibi itibarî özellik gösteren tahkiyeli eserlerde anlattıklarının gerçek ile bağlantısı nedir veya ne kadardır? Edebî eser, yaşanmışlıkla ne kadar ilişkilidir? Yazarın yaşadıkları, hayatı edebî esere ne ölçüde ve nasıl yansıtır?

Bütün bu sorular yazarın hususi hayatı ve psikolojisi bilinmeden çözümlenemez. Yazarların yaşadıkları sosyal çevreler, hayatı algılayışları, psikolojileri, sıkıntıları yahut mutlulukları; yazdıkları edebî eserlere yansır. Örneğin dünya edebiyatında Virginia Woolf’un ve Dostoyevski’nin romanlarında, yazarların esere net bir şekilde yansydıkları görülür.

Anlatma esasına bağlı edebî türler içerisinde hatıra, gezi yazısı, mektup, biyografik ve otobiyografik roman türleri gerçek ile kurmaca arasında; itibarilikten ziyade gerçeğe daha yakın edebî ürünler olarak karşımıza çıkar. Bu türlerde de anlatılanlar kurmaca bir yapı ile karşımıza çıkar ve okurun karşısında yine itibarî bir dünya vardır. Bununla birlikte, bu tür edebî eserlerde yaşanmışlık ihtimali ve gerçeğe yakınlık diğer edebî türlere nazaran daha fazladır.

Psikolojik roman türünde ise, gerçek ile kurgusal dünya iç içe girmiştir. Psikolojik romanların şahıs dünyası ve olayları, çoğu zaman yazarların hayatlarından izler taşır. Bu durum da ancak yazarların hususi hayatları hakkında bildiklerimiz ve edebiyat incelemelerindeki bazı bilgiler ile çözümlenebilir.

Bir yazarın kaleme aldığı eserlerinde yarattığı kahramanlara kendi kişiliğinden bir şeyler katması ihtimal dâhilindedir. Bazen de yazar, edebî eserlerinde yazılanın kurgusal dünyasını zorlayarak yaşadıklarını doğrudan doğruya yansıttığı görülebilir. “Roman yazarı, sadece hikâyeler anlatan, yani hayatına canı istediği gibi şekil veren geniş bir hayal gücüne sahip bir çocuğa olduğu kadar, kendini tamamen hayallere kaptırmış olan ve umutları ve korkularıyla dolu ha-

yal âlemini gerçek âlemde ayırt edemeyen bir adama” (R. Welles-A. Warren 1983:104) benzemektedir.

Yazarların kaleme aldıkları eserlere nasıl yansydıklarını, özellikle Türk edebiyatında kaleme alınan psikolojik romanlardan hareketle örneklendirelim:

İlk psikolojik romanımız kabul edilen *Eylül* romanında Mehmet Rauf'un başarılı ruh tahlilleri yapmasında yaşanmışlığın payı olduğu kanaatindeyiz. Cevdet Kudret, “eserin kahramanı olan Necip'in duyguları hatta hayatı ile yazarın duyguları hatta hayatı arasında bir benzerlik olduğunu” (Kudret 1987:270) belirtmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Edebiyat Anıları* adlı eserinde de benzer şekilde ifadeler mevcuttur (bkz. Yalçın 1999:157-164).

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl* adlı hâtıratından alınan aşağıdaki ifadeler, Mehmet Rauf ile eserlerinin şahıs kadrosu arasındaki bağı özetler niteliktedir:

“Mehmet Rauf romanlarının ve öykülerinin hemen hepsinde (ya da hiçbirinde) kendi kişiliğinden soyutlanamamıştır. Daha da çok soyutlanmaya gerek duymamıştır. İkinci plandaki kişileri, romanlarının asıl kahramanlarının çevresinde dolaşan ortamı ve olayı dolduracak bir yana bırakılabilir elemanlardan ve biçimlerden başka bir şey değildir. O kendisi kahramanlarında özdeşleşir; onların bütün duyguları, davranışları, düşünceleri; kendisinin o halde, o durumda bulunacak olsa ne ve nasıl olması gerekse işte odur.” (Uşaklıgil 1987:584-585)

Selim İleri, *Kırk Deniz Kabukları*'nda Mehmet Rauf'u kısa boylu ve çok şişman bir erkek olarak tasvir eder (İleri 1993:59).² İleri, bu sebeple kadınların onunla pek ilgilenmediklerini, onun da Necip gibi yakışıklı, bütün kadınların ilk görüşte çarpılacağı bir kahraman ortaya koyarak bu kompleksini tatmin etmeye çalıştığını belirtir.

Selim İleri, *Eylül*'de konu edilen yasak aşkın kendi hayatında bir subayın eşi ile yaşadığı aşktan esinlenerek oluşturulduğunu, hatta bu yasak aşk yüzünden

² Yakup Kadri Karaosmanoğlu da *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda Mehmet Rauf'un “*tıknaz ve cuce denilecek kadar kısa boylu biri*” olduğunu belirtir (Karaosmanoğlu 1969:16). Gerçekten de Mehmet Rauf kısa boylu biridir ve bu durum yazarın psikolojisini derinden etkilemiştir. Halit Ziya da *Kırk Yıl* adlı eserinde boyunun kısa olmasının Mehmet Rauf'ta bir iç yarısı olduğunu söylemiş, Mehmet Rauf'la aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiğini belirtmiştir:

“Bir gün bana, önemli bir şeyden söz etmeye hazırlandığımı belli eden ciddi bir halde sordu: -Rıca ederim, bana kısa boylu denilebilir mi?”

Böyle bir kuşkuya hiç yer bırakmayacak oranda kısa olan boyu için bu merak edışı beni bir saniye şaşkınlıkta bıraktı. Sonra hemen bir şaka ile –başka yaratılışa birisine karşı bu zalimce şaka olurdu ve o zaman ben böyle bir şaka yapmaktan kendimi alıkoyabilirdim- yanıtladım:

-Hayır, dedim. Bir saniye durdum, o rahat bir soluklanmaya hazırlanıyor gibiydi ki ardından ekledim.

-Cüce denilir” (Uşaklıgil 1987:391)

Mehmet Rauf'un intihara teşebbüs ettiğini belirtmiştir.³ *Eylül*'de Necip'in sık sık intihardan söz açması da bu sebepten olsa gerektir. Romanın sonunda Necip'in Suat'la birlikte yanarak ölüşü de bir nevi intihardır. Mehmet Rauf, gerçek hayatta kendisinin gerçekleştirmediği fiili roman kahramanlarına yaşatmıştır.

Bazı zamanlar yazarların hayatlarının acı ve ıstırapla dolu sayfaları edebî esere doğrudan yansır. Denilebilir ki yazarlar, gerçek hayatta olan bazı olayları itibarî bir zemine taşıyarak rahatlarlar.

Yukarıda Mehmet Rauf'un *Eylül* romanı için yapılan yorumlar, *Servet-i Fünûn*'un diğer önemli romancısı Halit Ziya Uşaklıgil'in bazı eserleri için de söylenebilir. Halit Ziya *Bir Acı Hikâye* adlı hâtıra kitabında oğlu Halil Vedat'ın ve *Kırık Oyuncak* adlı hikâyesinde de kızının ölümünü anlatması bu sebeptedir. *Bir Acı Hikâye* incelenecek olursa yazarın *Mai ve Siyah* adlı romanının kahramanı olan Ahmet Cemil ile oğlu Vedat'ın kaderleri arasında nasıl bir paralellik olduğu görülecektir.

Edebiyatımızda psikolojik roman türünün bir diğer önemli örneği Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'dur. Peyami Safa da adı geçen romanında mafsalsal iltihabından mustarip isimli kahramanı ile küçük yaşta yakalandığı hastalığın acılarını dile getirmiştir. Peyami Safa'nın yakın arkadaşı Elif Naci'nin şu sözleri tespitimizi destekler mahiyettedir:

“Bütün yaşamında Peyami Safa hastalıkları ile didinmiş, çok acı çekmiş bir insandı. Yedi yıl kolunda dinmeyen bir ağrı, işleyen bir yara. Doktorların koydukları teşhis, sağ kol mafsalında, ‘Arthrite tuberculeuse.’ Ha bugün ha yarın o kol kesilecekti. Sonradan yazar olacak bir çocuk için sağ kolunu kaybetmek dramını ben de yaşadım onunla birlikte. Hastane dönüşlerinde ilaç kollarıyla bana gelir, dertleşirdi. Bütün tıp deyimleri ile hastalığımı, hoyrat doktorların o gün ne dediklerini en ince ayrıntılarıyla anlatırdı, karşılıklı ağlaşırdık sabahlara kadar. Gerçi ankylose olup kolu kesilmekten kurtuldu ama Türk edebiyatı ‘Dokuzuncu Hariciye Koşuşu’nu kazandı. Bu benim de içinde bulunduğum çektiği tüm acıların, sancılı acı romanıdır. Yalnız oradaki çocuk bacağından hastadır, Peyami ise kolundan.” (Naci 1981:89)

Nitekim İsmail Habib de *Edebî Yeniliğimiz* adlı eserinde *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nun isimli kahramanının yazarın kendisi olduğunu belirtmiştir:

³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu da Şahabettin Süleyman'dan naklen Mehmet Rauf'un “*turlu gonul maceraları içinde çalkanıp duran, İstanbul'un güzelliği, zarıflığı ile tanınmış hanımlarından birine âdeta karasevda denilecek bir aşkla tutulup meramına eremeyince intihara kalkıştığını*” belirtmektedir (Karaosmanoğlu 1969:20) Hüseyin Cahit Yalçın da *Edebiyat Anıları*'nda Mehmet Rauf'un bu aşkıdan ve intihar girişiminden bahsetmiştir (Yalçın 1999:161-164).

“Bütün edebiyatımızda kahramanın adı olmayan ilk roman budur sanırım. Niye böyle? Çünkü romanın kahramanı müellifin kendisidir; kendi adını zikretse romana uymayacak, başka bir ad taksa hakikatten ayrılmış olacak, öyleyse en iyisi kahramanı adsız bırakmaktır.” (R. Taner-A. Bezirci 1990: 121)

Eserlerindeki yaşanmışlık ile ilgili Peyami Safa'nın Mustafa Baydar'a söyledikleri dikkat çekicidir:

“Her romanımda kendi hayatımdan parçalar vardır. Bazıları Dokuzuncu Hariciye Koğuşu gibi otobiyografik, yalnız kendi hayatımdır. Ötekilerde başka insanların hayat tecrübeleri ve maceraları vardır... Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nun bazı güzel yerleri varsa bunlar her halde yaşanmamış hayat parçalarıdır. Size garip gelecek fakat bana öyle geliyor ki romanda yaşanmamış kısımlar, yaşanmış kısımlardan daha gerçektirler. Çünkü roman, olanı olmuş göstermek sanatıdır. Yoksa hâtırrattan farkı olmazdı. Biri yaratma, öteki hatırlamadır.” (Baydar 1960:172)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere pek çok psikolojik roman, yazarının hayatından izler taşır. Ruh tahlillerinin ağırlık kazanması, psikolojik roman türünü diğer roman türlerinden ayıran temel faktördür. Kahramanların ruhi portrelerinin çizilmeye çalışıldığı psikolojik roman türünde, yazarın kendi hayatından sahneler sunması ve yorumlar yapması kaçınılmazdır. Zaten psikolojik romanları gerçekçi ve başarılı yapan da bu özelliğidir.

4. Edebiyatın Psikolojisi, Batıda Psikolojik Roman ve Çeşitleri

Psikolojik roman türünü tartışıp ve örneklemeden önce “Edebiyatın psikolojisi nedir?” sorusuna cevap aramak gerekir. Bu sorunun cevabını Rene Wellek ve Austin Warren'in müşterek yazdıkları *Edebiyat Biliminin Temelleri* adlı eserde bulmak mümkündür. Bu eserin “Edebiyatın Psikolojisi” başlıklı bölümünde konu ile ilgili şunlar söylenmiştir:

“Edebiyatın Psikolojisi deyince yazarın nasıl bir insan olduğunun, bir edebî eserin nasıl yaratıldığıının veya edebî eserlerde karşımıza çıkan insan tipleri ile bunların davranış özelliklerinin ve nihayet (seyircinin tiyatrodaki etkilediği gibi) edebiyatın okuyucular üzerindeki etkilerinin incelenmesi anlaşılır.” (R. Wellek-A. Warren 1983:101)

Yukarıdaki tanımlamada dört noktaya temas edilmektedir:

1. Yazarın nasıl bir insan olduğu,
2. Edebî eserin nasıl yaratıldığı,

3. Yazarın yarattığı psikolojik insan tipleri ve özellikleri,
4. Bu yaratılan kahramanların okuyucuları üzerindeki etkileri.

Biz bu tanıtımda üzerinde durulan dört noktadan, yazarın nasıl bir insan olduğu ile eserlerinde yarattığı psikolojik insan tipleri ve özellikleri üzerinde durmaya çalışacağız. Edebî eserin nasıl yaratıldığı sanat psikolojisinin; edebî eserlerin okuyucu üzerindeki etkisi ise edebiyat sosyolojisinin sınırları içerisine girmektedir. Bu konularda ancak istatistikî çalışmalar sonucunda birtakım hükümler vermenin mümkün olacağını düşünmekteyiz.

Eski zamanlardan beri benimsenen bir görüşe göre yazarlık kabiliyeti, insanda bir çeşit tatmin mekanizması olarak kendini gösterir. Yazar, herhangi bir sebeple hayatında hissettiği eksikliği, farkında olarak ya da olmadan, edebiyat alanında elde ettiği şöhret ile kapatmak isteyebilir. Freud'un –aynı zamanda Jung ve Rang'ın da benimsediği “yazarın yaratıcı çalışmalarıyla kendini büsbütün çıldırmakla kalmayan, fakat aynı zamanda tamamen iyileşmekten de alıkoyan inatçı bir ruh hastası olduğu” (R. Wellek-A. Warren 1983:103) kanaati dikkat çekicidir.

Birçok yazarın eserlerinde psikolojik rahatsızlıklarını yansıttıkları ve halet-i rûhiyelerini eserlerinin konuları için malzeme haline getirdikleri Eski Yunan'dan beri söylenegelmiştir. Burada üzerinde durulması gereken asıl mesele, yazarın psikolojik bunalımlarının edebî eserine malzeme mi teşkil ettiği, yoksa sadece ona yön veren bir etken mi olduğudur. Wellek'e göre “Eğer eserine yalnız yön veriyorsa, yazarın diğer düşünürlerden ayrılmasına gerek yoktur.” (R. Wellek-A. Warren 1983:102)

Kısaca Wellek'in sözlerinden yola çıkarak, psikolojik roman teriminden yazarın romanına yaşadıklarını yansıtmalarını ve bunun sonucunda ortaya çıkan psikolojik tema çevresinde şekillenen roman türünü anlamak mümkündür.

Psikolojik roman, Batıda bireyselleşme kavramına paralel olarak gelişmiştir. “Bireyselleşme, içe dönme ve ruhsal durumların önem kazanması, daha çok sosyal yapıların çözüldüğü, cemaatleşmeye dayalı cemiyetlerin kozmopolitleşerek bağımsız bireylerden oluşan modern yığın toplumlarında söz konusu olmaktadır. Ruhsal durumların irdelenmesi deyinca genellikle olumsuz boyutlar akla geliyor. Ruhbilimsel romanlarda daha çok ağırlığı dramlar, trajediler, marazîlikler, romantik aşklar, melânkoli, şizofreni, karamsarlıklar, bunalımlar, içe dönük kişilikler gibi hallerin sergilenmesi ya da sorgulanması oluşturuyor.” (Çetin 2004:176).

Nurullah Çetin'e göre bilimsel psikoloji uzmanı Paul Bourget, fizyolojik romana karşı 1889'da yayımlanmış olduğu *Le Disciple* romanı ile psikolojik romanı başlatarak natüralist romana karşı ruh romanını kurmuştur (Çetin 2004:176).

Gürsel Aytaç'a göre ise Rousseau'nun *Nouvelle Héloïse* (1761) adlı eseri, psikolojik roman türünün dünya edebiyatındaki ilk örneğidir (Aytaç 1999:239). Psikolojik romanın önemli temsilcileri arasında Marcel Prévost, Marcel Proust, Dostoyevski... sayılabilir.

Psikolojik roman türünün, araştırmacılar tarafından kendi içerisinde alt başlıklara ayrıldığı görülür. Gürsel Aytaç, "Freud'un rüya ve bilinçaltı konularındaki keşiflerini, ruh analizleri ve yorumlarını esas ilke olarak kullanan roman türü" için psikanalitik roman terimini kullanmıştır. (Aytaç 1999:239).

Nurullah Çetin de psikolojik romanı "romanesk psikoloji, bilimsel psikoloji, bilinçaltı psikolojisi ve psikolojik realizm" kavramlarından hareketle şöyle sınıflandırmıştır:

"Bazı yazarlar tarafından ruhbilimsel romanın değişik türleri ortaya konmuştur. Romanesk psikoloji sahasında Marcel Prévost, bilimsel psikoloji sahasında Paul Bourget, bilinçaltı psikolojisi sahasında André Gide ve Edouard Estaunie, psikolojik realizm sahasında da F. Dostoyevski ürün vermişlerdir." (Çetin 2004:176-177)

5. Bizde Psikolojik Roman

Türk edebiyatında Nabizâde Nazım'ın *Zehra* ve Mehmet Rauf'un *Eylül* adlı romanlarından hangisinin ilk psikolojik romanımız olduğu hususunda ortak bir görüş olmamakla birlikte *Eylül*'ü batılı anlamda ilk psikolojik romanımız kabul edenlerin sayısı önemli bir yekûn tutmaktadır. Edebiyat tarihçilerimizin pek çoğu *Zehra*'nın psikolojik yönü üzerinde durmamış, *Zehra*'yı realist ve natüralist yönüyle değerlendirmişlerdir.⁴

İlk psikolojik romanımız kabul edilen ve *Servet-i Fünûn* dergisinde 1900 yılında tefrika edilen *Eylül*, bir yıl sonra kitap olarak neşredilmiştir. *Eylül*'ün konusu ana hatlarıyla şöyledir: Suat, Süreyya ile evlidir. Suat ile Necip arasında (Necip, Süreyya'nın halasının oğludur) platonik bir aşk ortaya çıkar. Bu karşılıklı aşk, cinsellik boyutuna ulaşmadan Suat ve Necip bir yangında ölürlür.

Eylül'de Necip ve Suat'ın ruhî portreleri, Mehmet Rauf tarafından büyük bir başarıyla anlatılmıştır. Bu sebeple pek çok araştırmacı ve edebiyat tarihçisi tarafından içerisinde yine ruhî tahliller bulunan Nabizâde Nazım'ın *Zehra* adlı romanı değil de Mehmet Rauf'un *Eylül*'ü edebiyatımızın ilk psikolojik romanı olarak kabul edilmiştir.

⁴ Bu konuyla ilgili olarak İsmet Emre'nin *Edebiyat ve Psikoloji* kitabındaki "Zehra Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım" adlı bölüme de bakılabilir (Emre 2005:376-413).

Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* adlı eserinde genel görüşten farklı olarak Namık Kemal'in *İntibah* (1876) adlı eserini ilk psikolojik roman kabul etmektedir (Çetin 2004:177).

Mehmet Kaplan ise Türk edebiyatında psikolojik romanın tarihini biraz daha geriye götürerek “konuşmalar vasıtasıyla da olsa, şahısların ruh hallerine fazla önem verildiği için” *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı “psikolojik roman telakki etme”nin mümkün olabileceğini söyler(Kaplan 1987:84).

Hemen her yazar; kaleme aldığı romanda psikolojik tahliller yapabilir, eserin figüratif yapısını oluşturan şahısların ruhî durumlarını romanında değerlendirebilir. Edebî, tarihî, realist, romantik, natüralist... roman türlerinde de kahramanların psikolojilerinin tahlil edildiği bölümler ile karşılaşılabilir. Bununla birlikte bir eserde psikolojik tahlillerin olduğu bölümlerin olması, o eseri “psikolojik roman” olarak nitelememiz için yeterli bir sebep değildir. Psikolojik roman türünü, diğer roman türlerinden ayıran husus, eserin figüratif yapısını oluşturan şahısların ruhî konumlarının ayrıntılarıyla tahlil edilmesidir ve bu roman türünde romana yön veren unsur da vak'a örgüsünden ziyade romanın kahramanlarının psikolojileridir.

Yukarıda adı geçen yazar ve eserlere ek olarak; Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu*, Halide Edip'in *Handan*, Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*, Samiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan*, Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam*, Hikmet Erhan Bener'in *Oyuncu*, Mehmet Önal'ın *Şeffaf Kanatlı Zaman*... adlı eserleri ile psikolojik roman türünün kayda değer örneklerini ortaya koydukları söylenebilir (Çetin 2004:177).

Sonuç

Psikoloji ve edebiyatın kesiştiği noktada ortaya çıkan ve kişilerin ruhî durumlarını ayrıntılarıyla tahlil etmesi bakımından diğer roman türlerinden ayrılan psikolojik roman türünü kendi içerisinde iki alt başlık altında değerlendirmek mümkündür.

Bunlardan birincisi, yazarların kendi hayatlarında cereyan eden olayları romana aktarılmasıyla oluşur. Dünya edebiyatında özellikle Dostoyevski'nin ve Virginia Woolf'un romanları; Türk edebiyatında ise Mehmet Rauf'un *Eylül* ile Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı eserleri bu tür romanlardır. İkincisi ise kendisi arasında ikiye ayrılır. Bunlardan ilki psikolojik terimlerin yoğun bir şekilde kullanıldığı ve yazarın adeta psikoloji bilgisini ortaya koymak istercesine yazdığı romanlardır. Diğeri ise romandaki kahramanların duygusal yapılarının ayrıntılarıyla işlendiği roman türüdür. Bu tür romanlar, iç monolog ve bilinç akımı (şuur akışı) teknikleri ile zenginleştirilir.

Kaynaklar

- Atay, Oğuz, *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997
- Aytaç, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay., İst., 1999
- Aytaç, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yay., Ankara, 1990
- Baydar, Mustafa, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*, A. Yaşaroğlu Kitabevi Yay., İstanbul, 1960
- Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılâp Yay., İstanbul, 1993
- Çetin, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara, 2004
- Recaizâde Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, Gözlem Yay., İstanbul, 1992
- Emre, İsmet, *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yay., Ankara, 2005
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yay., İstanbul, 2006
- Gonzague, "Psikolojik Roman ve Marsel Proust.", (Çev. İlhan Sezen), *Hisar*, sayı 160, Nisan 1977:29-30
- İleri, Selim, *Kırık Deniz Kabukları*, Can Yayınları, İstanbul, 1993
- Kudret, Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, I, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul, 1987
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- Naci, Elif, *Anılardan Damlalar*, Karacan Yay., İstanbul, 1981
- Önal, Mehmet, "Tahkiyeli Eserleri Tahlil Plânı Hakkında Bir Deneme.", *Prof. Dr. Umay Gunay Armağanı*, Feryal Matb., Ankara, 1996:124-134.
- Kaplan, Mehmet; *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, Dergâh Yay., İstanbul, 1987
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yayınevi Yay., Ankara, 1969
- Mehmet Rauf, *Eylül*, Gözlem Yay., İstanbul, 1992.
- R. Wellek - A. Warren; *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983
- Taner, Refika-A. Bezirci; *Seçme Romanlar*, Kaya Yay., İstanbul, 1990
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı I*, Ötüken Yay., İstanbul, 2001
- Tural, Sadık, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yay., Ankara, 1991
- Safa, Peyami, *Yalnızız*, Ötüken Yay., İstanbul, 1991
- Safa, Peyami, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ötüken Yay., İstanbul, 1991
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Bir Acı Hikâye*, (hzl. Şemsettin Kutlu), İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul, 1991
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, (hzl. Şemsettin Kutlu), İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul, 1987
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Mai ve Siyah*, (hzl. Şemsettin Kutlu), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1994
- Yalçın, Hüseyin Cahit, *Edebiyat Anıları*, (hzl. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1999
- Yalsızuçanlar, Sadık, "Psikolojik Roman", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, sayı 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002:470-480.